

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1994 - 4

m. meeuwissen

Bedrijf: Frankeneng 102
Postadres: Amsterdamseweg 66
6712 GK Ede
08380 - 35050

meeuwissen
voor versheid, kwaliteit en service

CHOCOLATERIE

≡ Le Bâton ≡
Superieur

HOF VAN GELDERLAND EDE

G.C. Meeuwissen-de Wilde

de lekkerste winkel van Ede

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen
gratis
Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

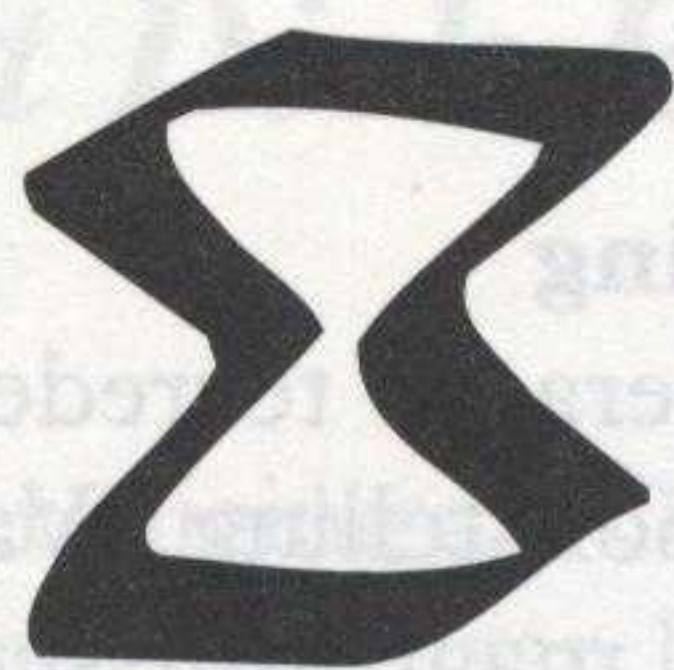
Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. 08380 - 11680

* *Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
22e jaargang nr 4 november 1994

Van het bestuur

Gaarne maken we melding van een brief van het college van burgemeester en wethouders der gemeente Ede waarin dank werd betuigd voor onze medewerking terzake van de herdenking van de historische luchtlandingen. Wij hebben dienaangaande een themanummer van De Zandloper doen verschijnen en bovendien met medewerking van de gemeente een geslaagde expositie kunnen inrichten. Hierover meer op pagina 2.

We hebben intussen een belangwekkende lezing van de heer Joh. Lagerweij uit Scherpenzeel gehad over de Grebbelinie. Er zijn misschien leden die suggesties kunnen aanreiken over specifieke onderwerpen voor een lezing in ons museum, welnu: ons bestuur heeft een scherp luisterend oor. Belt of schrijft u gerust.

Verder willen we wijzen op de nieuwe ledenwerfactie. In de werkgroep public relations (elders in deze Zandloper een gesprek met de voorzitter van dat gezelschap) zijn wat dat betreft bepaalde plannen uitgewerkt. Het uitgangspunt luidt: leden werven leden. We hebben een ledental van dik zevenhonderd, maar we moeten met z'n allen gemakkelijk een getal van vier cijfers kunnen overschrijden. De contributie bedraagt niet meer dan twee tientjes per jaar. Daarvoor ontvangt men De Zandloper, heeft men vrije toegang tot het museum en mag men rekenen op de erkentelijkheid van degenen die het goed menen met Oud Ede!

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit mevrouw H.A. Blaauw-De Wit (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer E. Jansen (penningmeester).
De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te storten op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondag tot vier uur. Op maandagen is het museum gesloten.
- * Redacteuren van De Zandloper zijn de heren Auke Cloo (eindredacteur), Jaap W. Top, Gerard W. Onderstal en Gosse H. Stel.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554.
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede

Meldingen uit Historisch Museum Ede

De "droppings"

Met de expositie "Van herdenken tot gedenken", verwijzend naar de luchtlandingen op de Ginkelse heide van een halve eeuw geleden, heeft het museum zonder twijfel een bezoekrecord geboekt. De belangstelling voor de tentoonstelling was bijzonder groot. Veel mensen waren er al direct bij de officiële openstelling van de expositie door burgemeester mr. W. Blanken. Daarvoor waren ook tal van bruikleengevers uitgenodigd. De expositie, gehouden in het tijdvak van 15 september tot en met 23 oktober, was opgezet in samenwerking met ambtenaren van het archief der gemeente. Aan de hand van authentieke voorwerpen, foto's en geschriften was een duidelijk beeld gegeven van de 'droppings' bij Ede en de wijze van herdenken daarna. Onderstaande foto van Martien Haffmans werd genomen op het moment dat burgemeester Blanken de toegang tot de tentoonstelling vrijmaakte.

Bezetting en bevrijding

Conservator List is uiteraard tevreden over het succes van de tentoonstelling "Van herdenken tot gedenken", maar intussen is hij al lang weer bezig met het voorbereiden van een volgend belangrijk evenement. Dat wordt de expositie "Ede bezet en bevrijd" in het komend voorjaar.

Ook hiervoor roept de heer List de medewerking in van Edenaren die voorwerpen en/of geschriften hebben die aan de oorlog van 1940 tot 1945 herinneren. Het spreekt vanzelf dat de interesse van de conservator zeer speciaal uitgaat naar voorwerpen e.d. die verband houden met de oorlogshandelingen in of bij Ede.

Landbouw

In het tijdvak van 6 december tot en met 29 januari wordt in ons museum een tentoonstelling over de landbouw in brede zin gehouden: "Van sikkel tot combine". Heel aardig voor degenen die belangstelling koesteren voor agrarische bedrijvigheid in velerlei vorm.

Oud Ede wil meer aan de weg timmeren, zegt Dick Boot

Een vereniging als Oud Ede moet - dat kan niet anders - haar bestaansrecht ontleen aan daadkracht van een flinke groep van-aanpakken-wetende vrijwilligers. Dat zijn de leden van het bestuur, maar evengoed de dames en heren die tijd en energie in andere activiteiten steken. In De Zandloper is daar terecht nogal eens op geweest, op die nauwelijks aflatende steun die menig- een investeert in de voortgang van Oud Ede. Want daar kan geen misverstand over bestaan: de vereniging vertoont duidelijke groeitendensen. Hoeden en petten af daarom voor de mensen die we daarnet bedoelden, de vrijwilligers (v/m).

Tot dat nuttige gezelschap moeten we de heer Dick Boot rekenen, de voorzitter van de werkgroep Public Relations. Hij is trouwens nu ook bestuurslid van Oud Ede, maar daar willen we het niet over hebben. 't Gaat in dit verhaal over zijn werk binnen de pr-club van de vereniging.

De heer Boot mag van geboorte Amsterdammer zijn, hij heeft zijn opvoeding gedeels genoten in Apeldoorn. Daar heeft hij ook de oorlogsjaren en zijn praktijktijd beleefd, zich voorbereid op zijn latere functie als leraar van een technische school. Na zijn werk op een lagere t.s. is hij overgestapt naar een middelbare, om precies te zijn het Technisch College Ede aan de Bovenbuurtweg. Hij klom er op tot afdelingscoördinator en de laatste tijd had Dick Boot een directiefunctie op "zijn" school die landelijk binnen het middelbaar technisch onderwijs een uitstekende naam had verworven. Een jaar of vijf geleden maakte Boot gebruik van de zogeheten dop-regeling; hij kon eruit. En dat deed hij, want hij had nog genoeg andere dingen omhanden, zoals het mede redigeren van technisch onderwijsmateriaal.

Wat te zeggen ook van zijn talrijke hobby's? Zoals zijn activiteit voor Oud Ede? Toen Boot in zijn "trouwjaar" 1956 naar Ede kwam, werd hij al gauw lid van de vereniging. Hij ging wel eens naar een vergadering, maar voorlopig bleef het daar bij. In de Stichting Anders Werken, waar hij een paar jaar het voorzitterschap vervulde, leerde hij stichtingssecretaris mevrouw Hetty Blaauw kennen. Zij wist hem te interesseren voor Oud Ede, waar ze inmiddels zelf de voorzittershamer had overgenomen.

Zwakke

De rest laat zich raden. Dick Boot ging óók voor Oud Ede aan de slag. Kan hij dan nooit nee zeggen? Jawel, zegt hij, als ze hem bijvoorbeeld zouden vragen voor een dierenambulance of zo. Echter iets kunnen ondernemen in het kader van intermenselijk contact, dat treft hem in zijn zwakke zijde. Hij is erg actief geweest in scouting, was een verdienstelijke zendamateer, en heeft veel gedaan ten behoeve van kerkelijk beheerswerk. Vrijwilligersbanen die hem de mens doen waarderen.

Een appreciatie die hij ook vindt in de taakstelling op het stuk van public relations. Hij staat aan het hoofd van een aantal leden die - allemaal vanuit een soort bewogenheid - voor Oud Ede op de bres willen staan. Hij is er trots op, Dick Boot, dat hij in zijn werkgroep wordt omgeven door dames en heren die afspraken nakomen. Zoiets is al heel wat waard in een clubje van vrijwilligers.

Voor het type vereniging als Oud Ede zijn in de optiek van Boot altijd mensen geïnteresseerd. 't Komt erop aan die belangstelling omgezet te krijgen in het lidmaatschap. Vaak komt men pas op oudere leeftijd tot het besluit lid te worden. Dat is jammer,

meent Boot; hij zou graag wat meer jongeren op de ledenlijst vermeld zien.

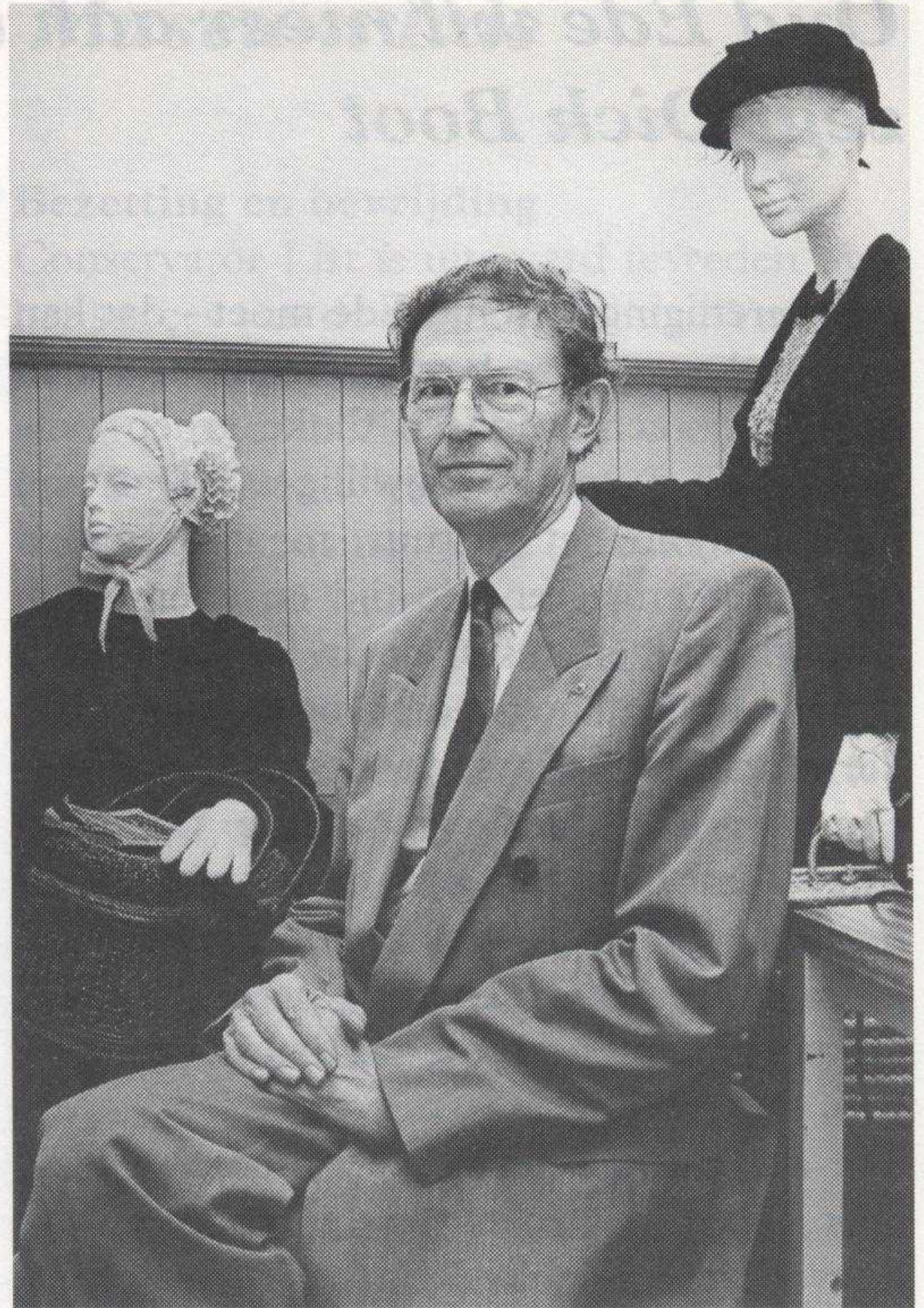
Nog altijd ziet hij de vereniging en het Historisch Museum Ede als een soort tweeenheid. De vereniging is zonder leden nergens, het museum is dat bij een geringe belangstelling. Hoe je in de cirkel museum/leden/vereniging ook rondgaat, je komt altijd op hetzelfde uit: bij een combinatie die het niet zonder een van de drie elementen kan redden. Het zijn elementen die Dick Boot in zijn hoedanigheid van voorzitter stuk voor stuk aandacht wil schenken.

Presentatie

De vereniging en ook het museum dienen zich naar buiten goed te presenteren. Aan voorlichting moet zoveel mogelijk gedaan worden. Wat dit betreft is Boot al erg ingenomen met de in zijn ogen verbeterde uitvoering van De Zandloper.

Op het werkplan van de werkgroep is de laatste tijd de zaak van de ledenwerving naar voren geschoven. Hoe is het toch mogelijk, vraagt Boot zich af, dat er slechts zo'n achthonderd mensen lid willen zijn van Oud Ede? 't Is geen anarchistische beweging, we zijn niet kwetsend bezig, alleen maar uit op behoud van bepaalde waarden. Daar kan toch geen mens bezwaar tegen maken? Een contributie van een paar tientjes per jaar (de waarde van tien liter benzine – nou, dan rijd je maar wat minder!) kan ook moeilijk een beletsel zijn.

De haast onverdraagzame traagheid in de ledengroei spruit voor een belangrijk deel voort uit onbekendheid. Velen zijn niet op de hoogte van het bestaan en de doelstelling van de Vereniging Oud Ede. Daar willen Boot en zijn groepje wat aan doen.

Voorzitter Dick Boot van de werkgroep Public Relations van Oud Ede, zoals hij door Gert Jan Koster in het Historisch Museum Ede werd gefotografeerd.

Eerste prioriteit derhalve: ledenaanwas. Daarnaast mogen andere punten niet veronachtzaamd worden. Publiciteit bijvoorbeeld. Maar ook het bekijken van suggesties inzake bepaalde exposities. Er zijn – met name door de aanwezigheid van een beroepskracht – veel meer mogelijkheden dan vroeger voor het optuigen van thema-exposities. Tentoonstellingen die telkens voor een andere groep mensen aantrekkelijk zijn. Met zoveel mogelijk middelen aan de weg timmeren, daar is het Dick Boot om te doen.

In nieuwe wijk Doesburg zo mogelijk oude namen

Vrijwel dagelijks lezen we in de krant over de nieuwe woonwijk Doesburg. Deze wijk zal gebouwd worden ten noorden van de Oude Rijksweg en ten oosten en westen van de Lunterseweg. Op 1 september was er voor belanghebbenden een hoorzitting over de door de gemeente Ede uitgebrachte Structuurvisie Doesburg. De buurt Ede-Veldhuizen is belanghebbende, want sommige geërfden van de buurt zijn woonachtig op het grondgebied van de toekomstige woonwijk Doesburg. Als buurtmeester van Ede-Veldhuizen heb ik op 1 september namens de buurt "ingesproken". Daaraan voorafgaand heb ik in het bestuur van de Vereniging Oud Ede overlegd wat ik zou gaan zeggen en ik kreeg toestemming om

ook namens de Vereniging Oud Ede te spreken.

De structuurvisie Doesburg is een globale visie hoe de nieuwe woonwijk Doesburg gebouwd zou kunnen worden. Het is dus geen bestemmingsplan. In een bestemmingsplan staat precies beschreven waar de huizen komen, waar de wegen liggen, waar de openbare gebouwen staan en dat soort belangrijke gegevens.

Landschapsherstel

Bij lezing van de structuurvisie valt het op dat de gemeente Ede alles in het werk wil stellen om van de nieuwe woonwijk Doesburg een plezierige wijk te maken. Door bijvoorbeeld aan "landschapsherstel" te

*De voorzitter van Oud Ede tijdens de inspraakavond over de wijk Doesburg.
(Foto: Gert Jan Koster)*

doen, denkt men dit te bereiken. Met landschapsherstel wordt onder meer bedoeld dat sommige houtwallen gehandhaafd blijven en dat veel nieuw groen aangeplant wordt. Een mooi en goed uitgangspunt, maar het is mijns inziens niet mogelijk èn een mooie woonwijk te bouwen èn aan landschapsherstel te doen. Het oude landschap met zijn houtwallen, landelijke weggetjes en mooie vergezichten zal op zijn minst aangetast worden, zo niet geheel verdwijnen.

Ook wordt er in de structuurvisie vanuitgegaan dat het mogelijk moet zijn "de plaatsgebonden ligging te ervaren". Hiermee wordt bedoeld dat men, lopend in de nieuwe woonwijk, moet kunnen zien en ervaren dat de wijk gebouwd is op de flank van de stuwwal. Maar het hoogteverschil tussen het oostelijk deel (hoogste deel) en het westelijk deel (laagste deel) is slechts tien meter en dat zal te weinig zijn om hoogteverschil "te ervaren".

De naamgeving

De gehele wijk zal Doesburg gaan heten. Historisch gezien is dit voor een gedeelte van de wijk een onjuiste naam. Om dit standpunt van de buurt Ede-Veldhuizen en de Vereniging Oud Ede goed te kunnen begrijpen is het nodig summier te vertellen hoe de situatie vroeger was.

Ruim honderd jaar geleden was de bestuurlijke invloed van een gemeente veel geringer dan heden ten dage. Op het platteland werd veel bestuurlijk werk uitgevoerd door de "buurt" (in het oosten van

Nederland sprak men van "marke"). Iedereen in een bepaalde buurt die een stukje grond of een huis bezat was "geërfde" van die buurt.

In ieder geval, zo'n vierhonderd jaar geleden, maar waarschijnlijk al veel langer, vormde de Doesburgerdijk de grens tussen de buurt Doesburg in het noorden en de buurt Ede-Veldhuizen in het zuiden. De buurt Doesburg is inmiddels opgeheven, maar de buurt Ede-Veldhuizen bestaat nog.

Door de gehele nieuwe woonwijk, die ten noorden en ten zuiden van de Doesburgerdijk zal verrijzen, "Doesburg" te noemen, begaat men historisch gezien een fout.

Elders in dit nummer gaat de heer Ossenkoppele nog eens nader in op de oude veldnamen.

Cultuurhistorie

Vanuit cultuurhistorisch gezichtspunt is het te betreuren dat het gebied ten noorden van de Oude Rijksweg bebouwd gaat worden. In dit verband is het eigenlijk jammer dat instanties als de buurt Ede-Veldhuizen en de Vereniging Oud Ede niet bij machte zijn bepaalde ontwikkelingen in Ede, zoals bijvoorbeeld de groei, te beïnvloeden of tegen te houden. Maar wij zullen er wèl voor opkomen dat de band met het verleden zoveel mogelijk bewaard blijft. Dat kan onder meer door het oude wegenpatroon intact te laten en de oude veldnamen in de nieuwe naamgeving terug te laten komen.

H.A. Blaauw-de Wit

*Duizend? Duizend leden?
Ja, voorlopig mikt Oud Ede daarop.
Wie helpt een handje?*

De landbouw op de Veluwe in de negentiende eeuw

Hoe was
dingen

In de vorige eeuw vonden de meeste bewoners van de Veluwe hun bestaan in de landbouw. Op sommige plaatsen maakte de groep van boeren, boerenknechten of dagloners zeventig procent van de bevolking uit. De voor de landbouw geschikte grond werd voor de helft als grasland, voor de andere helft als bouwland gebruikt. De grootste bedrijven en de meeste welvaart trof men aan in de IJsselvallei en aan andere randen van de Veluwe. Op de eigenlijke Veluwe was de landbouw meer oase-achtig verspreid: her en der bevond zich een bedrijf. We ontleen deze wetenschap aan een zeer lezenswaardige publikatie die een jaar of wat geleden verscheen ter gelegenheid van een tentoonstelling over de Veluwse landbouw in het museum "Maria-lust" te Apeldoorn.

Terwijl op de lager gelegen gronden de rundveehouderij algemener was dan de akkerbouw, oefenden de boeren op de Midden-Veluwe een gemengd bedrijf uit. De veeteelt moest voornamelijk aan de landbouw verbonden zijn en wel vanwege de mest. De dichter Huygens sprak reeds in de zeventiende eeuw als volgt: "Mest is geen heiligheid, maar doet mirakel waar hij leit".

Sinds de middeleeuwen paste men op de Veluwe het zogeheten drieslagstelsel toe. Het eerste jaar verbouwde men boekweit, het tweede rogge. Het derde jaar moest het land braak liggen om weer op krachten te komen. Aan het eind van de vorige eeuw verdrong de aardappel de boekweit. Andere produkten die het land voortbracht waren haver, gerst en klaver. Van Ede tot

Maaïen oude stijl op een Veluws landbouwbedrijf. De boer gebruikte zicht (of sikkel) en welhaak. (De foto's bij dit artikel zijn uit het fotoarchief van het Historisch Museum Ede.)

Het vroegere boerderijtje van Aris van Beek aan de Veenderweg te Ede (omstreeks 1920).

Harderwijk werden ook hennep en tabak geteeld.

De landbouwprodukten werden voor het grootste deel voor eigen consumptie gebruikt. Overschotten werden op de markten van Arnhem, Zutphen en Deventer verhandeld. Veel bouwlanden op de Veluwe lagen open, zonder omringd te zijn door wallen en bomen. Maar meestal werden de percelen door brede hagen van hout of wallen met berken omringd. De veeteelt was op de Midden-Veluwe van minder betekenis dan aan de randen. Daar was de verkoop van boter van het grootste belang. Schapen en varkens hadden echter wel betekenis.

Op de heidevelden werden de schapen in grote kudden geweid; ieder erf had zijn eigen schapendrift. De Veluwse schapen waren niet groot; hun vlees moet zeer smakelijk zijn geweest. De wol bracht niet veel op; wat dat betreft stond het Gelderse schaap bekend als een van de slechtste. De jonge tere heide vormde smakelijk voedsel voor de schapen. De oude heide werd daarom vaak door herders in brand gestoken teneinde het jonge kruid te doen opkomen.

Een belangrijk element binnen de agrarische economie was de varkensmesterij. Er werd bijna niet gefokt; in en na mei kocht men biggen op de Deventer markt, waar later in het jaar de volwassen varkens weer heengebracht werden. Het Gelderse spek, bekend om zijn duurzaamheid, werd naar Holland uitgevoerd.

De bijenhouderij stelde niet zoveel voor op de Veluwe. Soms hadden grote boeren een bijenknecht, maar als regel werd de imkerij door gegoede dagloners uitgeoefend. Honingzemers kochten de honing op en verzonden ze in tonnen naar de grote steden. Veelal kocht men bijenvolken op de markt in Veenendaal, die jaarlijks in de maand juli werd gehouden.

Tweederangs

De Veluwe nam in vergelijking met andere gewesten op economisch gebied een tweederangspositie in. Haar geïsoleerde ligging, de onvruchtbare grond en het gebrek aan grondstoffen waren daarvan de oorzaken. De vruchtbare kleigebieden elders in het land produceerden, in tegenstelling tot de Veluwe en andere zandgrondgebieden, heel veel voor de markt in binnen- en buiten-

land. Met name de uitvoer van boter en kaas naar Engeland was in die tijd belangrijk.

Hoe was het gesteld met de sociale verhoudingen op de Veluwe tussen de verschillende lagen van de agrarische beroepsbevolking? Daar het grootgrondbedrijf nauwelijks voorkwam, zal het verschil in inkomsten tussen boer en dagloner niet zo groot zijn geweest. Uit gegevens over het veebezit valt wellicht het een en ander te concluderen over de welstand van de agrariërs. Opmerkelijk is dat boeren, karlieden (kleine boeren met een paard, die hun inkomsten aanvulden door verhuur van paard en wagen) en dagloners over een even grote veestapel beschikten. Toch bewijst het feit dat karlieden en dagloners genoodzaakt waren om in slechte tijden elders werk te zoeken, dat hun bestaan onzekerder was dan dat van de boeren.

Niet alleen op de Veluwe maar in feite overal in ons land was er weinig welvaart

aanwezig bij de arbeidende klasse. Heel veel landarbeiders verkeerden in een beklagenswaardige toestand en woonden in een uiterst slechte behuizing. De situatie op de Veluwe werd in die tijd ook sober genoemd, maar toch nog beter dan die in Groningen, Friesland en Zeeland. De arbeiders hier hadden voor het merendeel een vaste betrekking en velen woonden bij de boer. Er zijn geen gegevens bekend over het aantal Veluwse landarbeiders dat zich aansloot bij de in 1897 opgerichte Nederlandse Bond voor Landarbeiders.

De behuizing

De expositie in "Marialust" gaf ook een beeld van de behuizing van de boerenfamilie op de Veluwe. Een boerenhoeve was in de vorige eeuw verdeeld in een woon- en een achterhuis. Het woonhuis had een ruim vertrek dat meestal "haard" werd genoemd; in andere plaatsen sprak men gewoon over de keuken. De "haard" had

Zo zag indertijd een Noordveluws binnenhuis eruit.

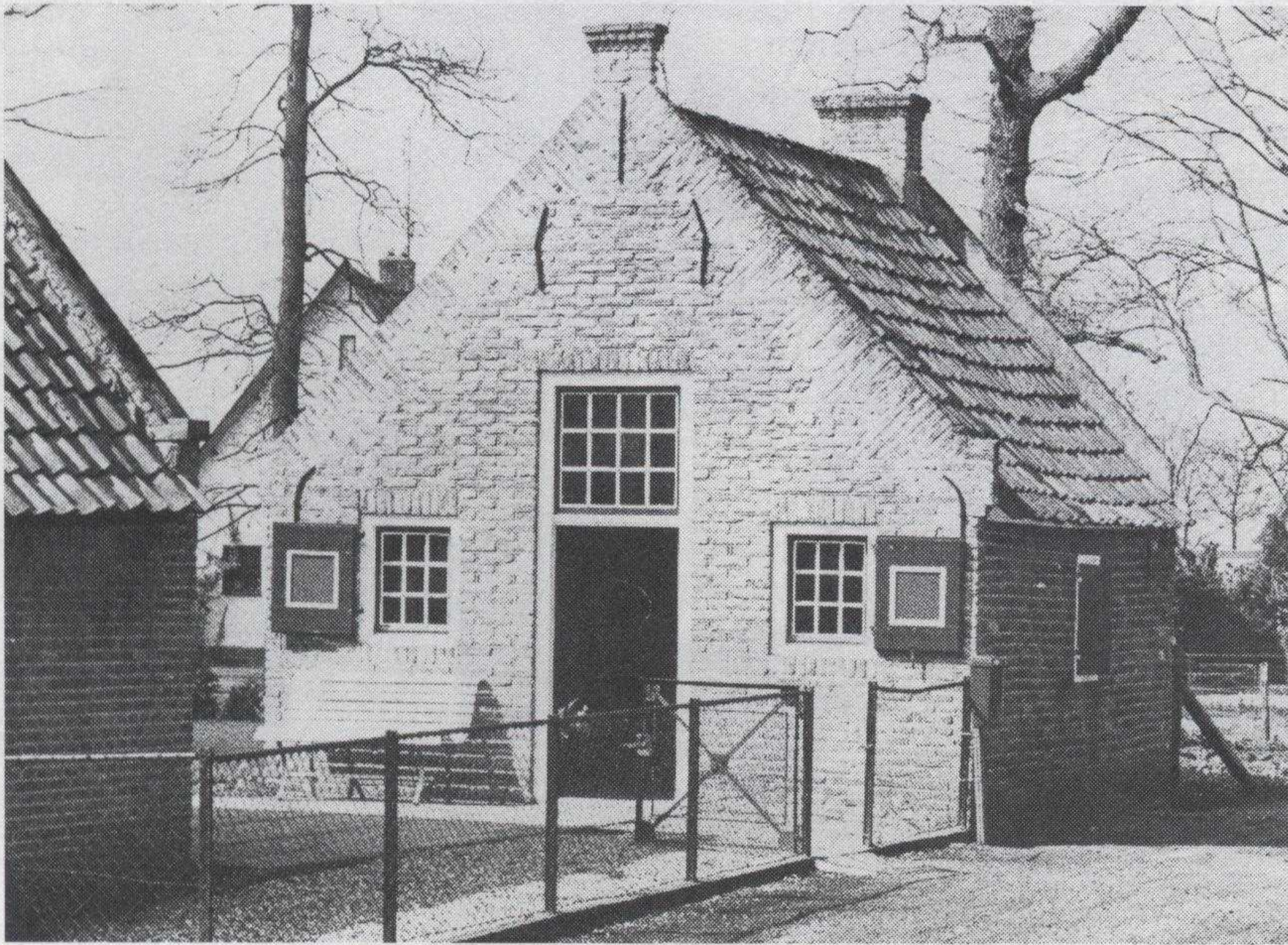
een rode of blauwe tegelvloer. In de zijmuren bevonden zich meestentijds de bedsteden. De grote hoeven bezaten aan weerszijden van de "haard" nog twee vertrekken. De ene aan de noordkant was de was- of melkkamer (ook wel "goot" of "snuiver" genoemd) met de kelder ervoor of erachter. Boven de kelder was het opkamertje met een slaappleats. De kamer aan de zuidkant werd bij sommigen als dagelijks woonvertrek en bij anderen als berghok gebruikt. Achter het woongedeelte lag het achterhuis met in het midden de deel of dorsvloer. De vloer bestond uit verharde klei- of leemaarde. Aan beide zijden van de deel waren de stallen voor koeien en paarden. Bij hoeven op de zandgronden was ook een varkenshok aanwezig. De deel kon worden bereikt via een grote, dubbele deur, de bansdeur, die zo hoog moest zijn dat men er met een wagen vol hooi of rogge door kon. De grote boerderijen werden – vooral wat het woonhuis betreft – hoofdzakelijk uit steen opgetrokken. Bij kleine hoeven werd

relatief meer hout gebruikt; de wanden bestonden uit met leem bestreken tenen vlechtwerk. Stro en riet vormden nog de dakbedekking, hoewel het gebruik van pannen begon toe te nemen.

Als nevengebouwen fungeerden als regel enkele schuren en een bakhuis. Dit laatste had een schoorsteen en een oven, was domein van de vrouw en diende vaak 's zomers als verblijfplaats voor het gehele gezin. Ook werd het gebruikt als eetverblijf voor dienstboden en dagloners. De grootte van de boerenerven liep nogal uiteen. Hoewel men op de Gelderse kleistreken hoeven aantrof met grondpercelen van veertig tot tachtig bunder, kwam op de eigenlijke Veluwe het kleinbedrijf het meest voor. In 1825 kon in deze provincie eenderde deel van deze bedrijven nog geen vijf bunder halen.

Veranderingen

In de kleigebieden ontwikkelden zich, als gevolg van de landbouwcrisis van 1878, diverse landbouwindustrieën (zuivel, aard-

Het bakhuis van boerderij Slijpkruik aan de Slijpkruikweg te Ede.

appelmeel, strokarton). Er werd gebruik gemaakt van kunstmest, er had een intensivering van de cultures plaats en men ontwaarde de komst van het veilingwezen en de boerencoöperaties. Op de Veluwe bleef het gemengde bedrijf bestaan met een steeds sterkere nadruk op de veeteelt.

Er deed zich tevens een verandering voor in de teelt van gewassen. Rogge, haver en aardappelen werden de voornaamste producten van de akker. De teelt van boekweit (een wisselvallig gewas) ging achteruit. De Nederlandse Heide Maatschappij ontgon steeds meer woeste grond. De voornaamste eigenaren van die gronden bleven de marken en de maalschappen. Ook waren er gemeentegronden. Na de Markenwet van 1886 vond een verdere verdeling van de gronden plaats en het aantal ontginningen nam verder toe.

Er waren nog meer veranderingen. De boeren gingen meer kippen en varkens houden. De varkensmesterij kwam mede voort uit de zich uitbreidende boterproductie: ondermelk en karnemelk konden na toe-

voeging van roggemeel en aardappelen uitstekend als mestvoer gebruikt worden. Heel langzaam brak hier de industrialisatie door (zo werden er bijvoorbeeld stoomzuivelfabrieken gebouwd, zij het veel later dan in andere gedeelten van Nederland), maar dat was een proces dat zich niet tot de landbouw beperkte.

Dit laatste hebben we ook goed kunnen waarnemen in de ontwikkeling van de gemeente Ede. Land- en tuinbouw en veeteelt speelden er in de vorige eeuw een belangrijke rol, doch na 1900 verrezen er tal van industrieën, zoals de kunstzijdefabriek, metaalbedrijven en ondernemingen voor het maken van cement en beton. In zijn sociografische studie "Boeren en fabrieksarbeiders" (1938) verwerkte dr. H.J. van Eck daarover belangwekkende gegevens. Dat boek zou beslist een vervolg moeten krijgen, want de afgelopen zestig jaar is er weer heel wat gebeurd met onze landbouw en meer in het algemeen de bedrijvigheid binnen de gemeente.

Ellendig jaar

In het jaar 1817 was in Ede alles even duur. Ds. O.G. Heldring, een sociaal bewogen predikant, maakte daarvan uit eigen waarneming melding. De prijs van de aardappelen steeg tot negen gulden per mud, de rogge kostte twintig gulden, de tarwe vijftig gulden.

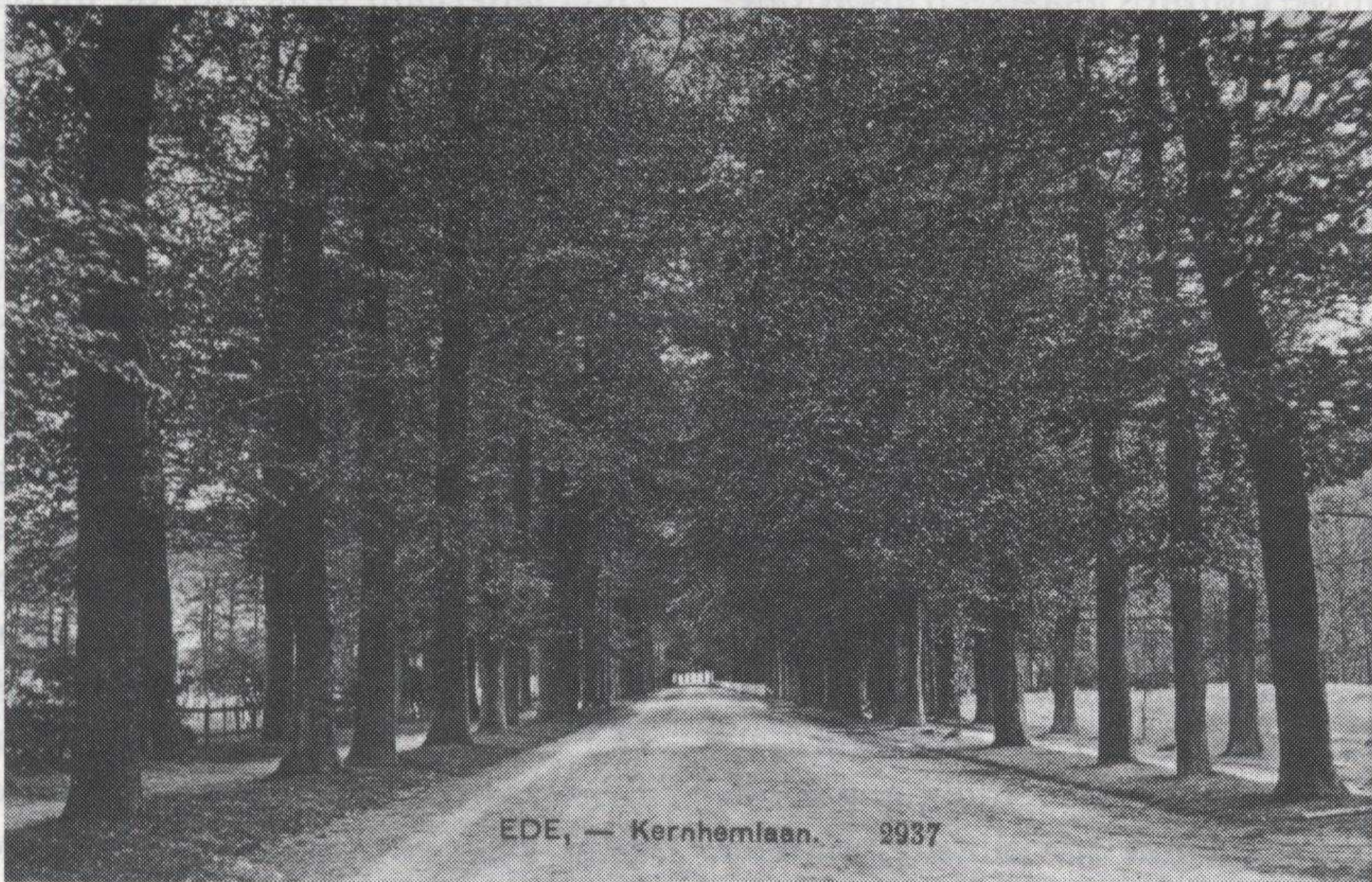
Haver, boekweit, erwten en bonen waren ook al onbetaalbaar.

Het treurigste was dat al die gewassen zeer weinig voeding bevatten. Immers, er waren meer dan honderd regendagen geteld. Kommer en gebrek waren zo alomvattend, aldus noteerde ds. Heldring, dat men mocht spreken van een jaar van ellende.

Bij alle treurnis moet opgeteld worden het feit dat sedert de tijd van Napoleon de bevolking zo schrikbarend was toegenomen dat men van overpopulatie ging spreken. Door de groei van de bevolking gingen de mensen steeds meer aardappelen verbouwen, zodat er minder ruimte was voor koren en andere gewassen. Dat alles maakte de zaak hier in Ede bepaald zorgelijk.

(Ontleend aan notities van de heer J.G. Hartgers)

Straatnamen in Ede (6)

Een opname uit 1910, toen de besproken weg nog Kernhemlaan heette. Later werd de naam veranderd in Lunterseweg en weer later in Kernhemseweg. (Foto: archief Historisch Museum Ede.)

De Kernhemseweg

Nu we in dit nummer van De Zandloper nogal wat aandacht hebben besteed aan de ruimtelijke plannen die de gemeentelijke overheid heeft met de Doesburgerbuurt, hebben we voor deze rubriek de keus laten vallen op de Kernhemseweg, die zich – na het passeren van het NIZO – als een stevige arm om het landgoed Kernhem buigt als een verbinding tussen de Oude Rijksweg en de Lunterseweg (zie ook kaartje pag. 13; letter K). Deskundigen zijn het er met elkaar over eens dat Kernhem tot de oudste landgoederen van ons land mag worden gerekend. De naam Kernhem is al in archieven uit het jaar 1421 gevonden. Het betrof destijds een typisch middeleeuws kasteel, dat uiterst strategisch was gelegen langs de stuwwal van de Veluwe.

Het landgoed was eerst in bezit van de Hertog van Gelre. Het was een verdedigingswerk tegen mogelijke aanvallers vanuit het Utrechtse, de Stichts en. Aan het eind van de zeventiende eeuw was van een ver-

dedigingsfunctie geen sprake meer. Er werden boomgaarden, lanen en moestuinen aangelegd, overeenkomstig de trend van die tijd om rijkdom uit te drukken in lange, statige lanen en fraaie tuinen. Om het kasteel was aanvankelijk een gracht, maar deze werd in 1803 gedempt. Ter plekke bouwden men een classicistisch landhuis, het strakke en ingetogen gebouw dat er nog staat.

Na een periode van verwaarlozing braken voor het landgoed betere tijden aan toen het in 1970 door de gemeente werd aangekocht. Het landgoed is thans geheel hersteld, inclusief het grote vierkante gebouw, en elementen van voorheen zijn in oude glorie hersteld. Het gebouw is gedurende een reeks van jaren verhuurd geweest aan uitgeverij Zomer & Keuning, maar tegenwoordig worden er exposities gehouden. In de buurt is een theeschenkerij gevestigd. Kernhem bevindt zich in een rijk wandelgebied en het is werkelijk de moeite waard er een kijkje te nemen. Dan komt men de Kernhemseweg vanzelf tegen.

kamp, Nieuwe Kamp, Doornheg, Het Elskampje en De Hoef. Deze zijn of waren alle in de Doesburgerbuurt gelegen.

Ten aanzien van Ede-Veldhuizen (nieuw gedeelte in de bestaande plannen van de gemeente) wil de heer Ossenkoppele pleiten voor namen als De Fluit, Toetersekamp, De Fluit, Roeterskamp, Vreutpol,

Ruigeveld, Dwarsstuk en Lage Driest. Ook deze serie verwijst rechtstreeks naar de historische naamgeving der betrokken percelen. De heer Ossenkoppele kan op de kaart haast tot op de millimeter nauwkeurig aangeven waar de percelen met de oude namen te vinden zijn of waren.

Gelderse sagen voor donkere dagen

Eens was iemand ergens tussen Ede en Wekerom op zondag aan het stropen. Op andere dagen is dat geen zonde, op zondag wel. Toen de man zijn geweer aanlegde om een wilde eend neer te schieten, kwam er ineens een klein kereltje uit de grond. Het mannetje had een geweertje en schoot de boosdoener recht in zijn ogen, zodat deze een poos niet heeft kunnen zien.

M. uit Ede reed eens op een nacht met een zeer mak paard voor de kar naar de Schuttersteeg. Bij het klaphek gekomen, zag hij ineens een man voor zich uit lopen. Op hetzelfde ogenblik werd M. door onzicht-

bare handen van de kar getild en op de berm neergezet. Toen zette de geheimzinnige man zich op de bok en het paard was plotseling niet suf meer. Het zette er een draf in zoals men in geen jaren had gezien. Eerst bij de neergelaten spoorbomen haalde M. het gerij weer in, maar de onbekende was verdwenen.

Het moet trouwens in de gehele streek tot voorbij het Schut niet pluis zijn. Daar liggen de Hanepol, het Pakhuis en de Wolfsdijk vlak voor de vroeger zo gevreesde, uitgestrekte moerassen van de Gelderse Vallei. Even voor de Lichtenberg, op de weg

van Ede naar Arnhem, is een café, vroeger een bekende pleisterplaats aan de Hessenweg, de Leeren Zak geheten. Meer dan eens hebben mensen uit Ede, die onderweg 's nachts hier even rustten, gezien dat er felle vuren gestookt werden door kerels met breedgerande hoeden, rode kielen en blauwe broeken. Ging men uit nieuwsgierigheid naar zo'n vuur toe, dan was onverwachts alles verdwenen.

Even ten westen van de kerk van Ede ligt Brouwershoeve. Daar was het sinds onheuglijke tijden niet pluis. Op gezette tijden kon men het in de avond treffen dat men het gruwelijke zag: een onbeschrijflijk spook dat een hanepoot dicht bij de kerk was gekomen. Zal het eenmaal de kerk bereiken, dan wee Ede! Er zijn mensen in Ede die wel eens stijf hebben moeten staan, minuten lang, om het spook te laten passeren.

Enkele vrienden waren op een nacht aan het stropen bij de Doolhof in Ede. Ze kregen merkwaardig grote hazen onder schot,

maar het kwam niet tot schieten. Bij allen ketste telkens het geweer en de hazen kwamen steeds dichterbij. Toen ze vlak voor de loop gekomen waren, gaven de stropers er de brui aan. Ze hebben gelopen, zo hard als ze het in hun hele leven nog niet gedaan hadden.

Toen iemand grint gegraven had aan de koepel op de Goudsberg te Lunteren en zijn werk wat laat in de avond had beëindigd, stak hij bij lichte maan de Valkse Lijkweg over. Daar werd hij door onzichtbare handen opgenomen en tien pas verder, aan de overkant van de weg, neergezet. Op hetzelfde punt schrokken nadien steeds de paarden van voorbijgaande lijkwagens. Men meende dat dit gebeurde sinds aan de koepel een boer met paard en kar in een grinthoeve was gestort en daarbij om het leven was gekomen.

(Met toestemming van Uitgeverij Thieme te Zutphen overgenomen uit het boek "Gelderse Sagen").

Afsluiting Museumplein

Zo langzamerhand komt het Museumplein in Ede er netjes uit te zien. Door de activiteit van de betrokken gemeentelijke diensten is in goed overleg met de aanpalende horecabedrijven een situatie ontstaan die op gast en gebuur een goede indruk moet maken. De aangebrachte verbeteringen komen ook de ligging van het Historisch Museum Ede ten goede.

Bij de afsluiting van dit nummer van De Zandloper is nog steeds veel discussie gaande over het plan van de gemeente om het Museumplein gedeeltelijk voor auto's af te sluiten. Op de kruising Arnhemseweg-

Grotestraat-Maandereind (bij Bruna dus) is een installatie aangebracht die het technisch mogelijk maakt de toegang tot het plein af te sluiten. Vanonder het wegdek komt van maandag tot en met zaterdag 's middags om twaalf uur een dikke ijzeren paal omhoog. Auto's kunnen dan nog onmogelijk doorrijden. Alleen met een pasje of een door de politie af te geven munt kan men voor korte duur de paal laten zakken. Bij het museum komt ook zo'n voorziening. Voor de goede orde: brandweer en ambulance kunnen altijd op het Museumplein komen. Die staan in dit geval nooit voor paal....

Het bestuur van de Vereniging Oud Ede, de conservator en medewerkers (v/m) van het Historisch Museum en de redactieleden van De Zandloper wensen u

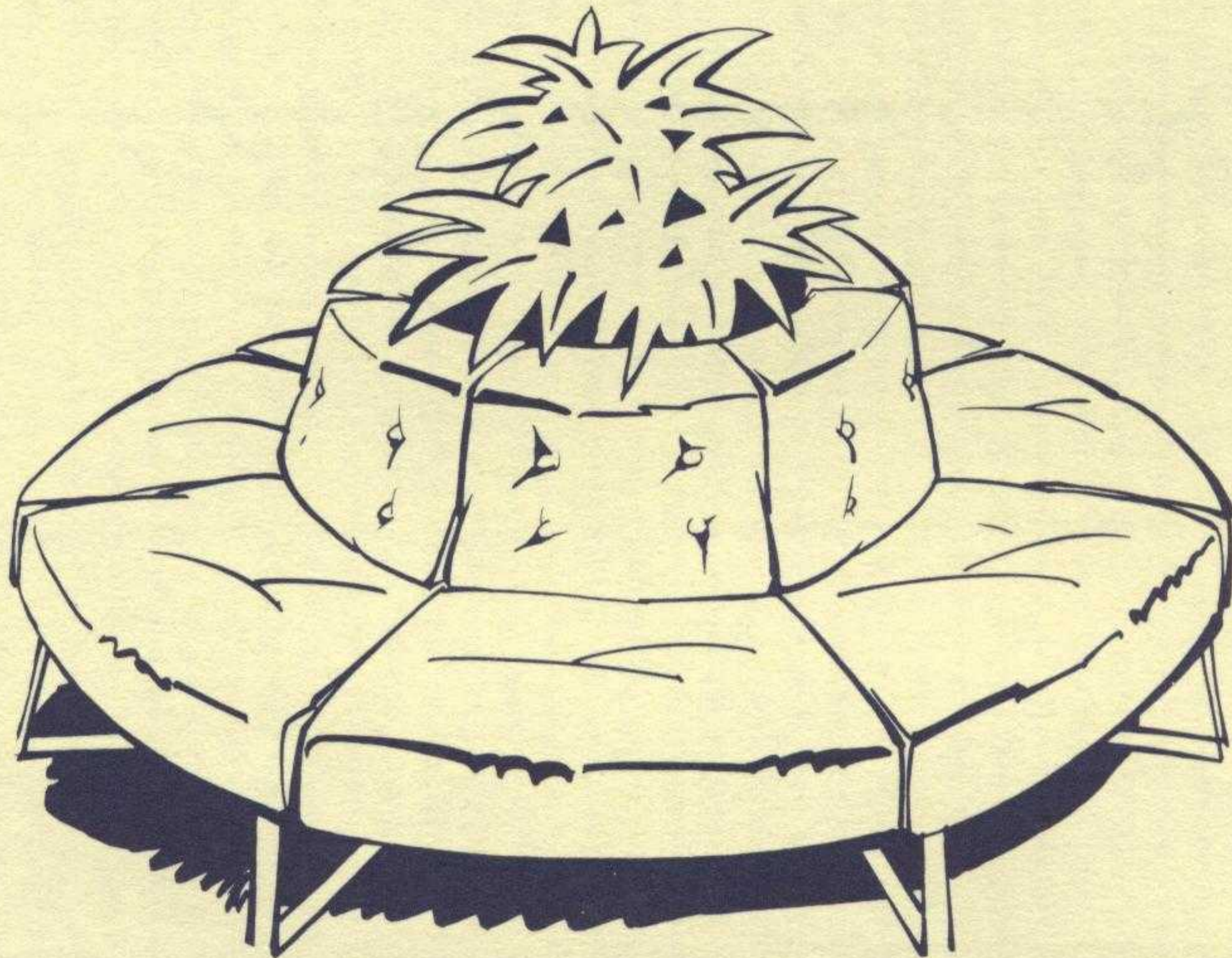
*prettige kerstdagen,
een goede jaarwisseling
en een voorspoedig 1995*

De huidige eindredacteur van De Zandloper heeft besloten zijn activiteit als zodanig te beëindigen. Daarom is een vakature ontstaan voor de functie van

eindredacteur

van dit kwartaalblad. Belangstellenden voor die functie en ook anderen die menen redactioneel werk voor De Zandloper te kunnen verrichten, wordt vriendelijk verzocht zich met het bestuur van Oud Ede in verbinding te stellen, op het adres Museumplein 7, 6711 NA Ede.

U zoekt een bank die all-round is.

Wij zorgen dat u goed zit
met al uw geldzaken.

Voor elke spaarvorm, verzekering, lening of hypotheek bent u bij de SNS bank aan het goede adres. Maar we bieden u nog veel meer. Bij ons treft u deskundige mensen die u snel helpen. Bovendien kunt u als Privérekeninghouder van de SNS bank gebruik maken van de geldautomaat, waarmee u dag en nacht contant geld kunt opnemen. Geïnteresseerd?

Op onze kantoren vertellen wij u er graag meer over.

SNS bank

De Boek- en Kunsthandel
“Het Wapen van Ede”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**
Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt

HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

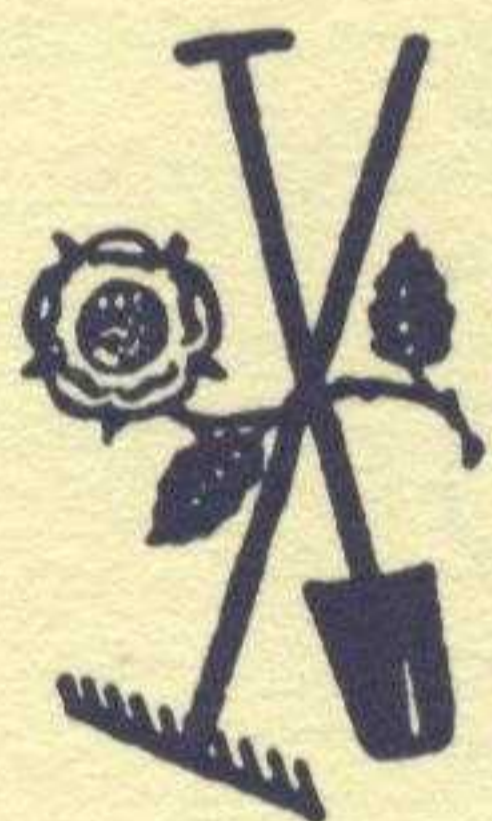
SINDS 1849

hartveroverend

Uw hele nieuwe garderobe samenstellen in één zaak. Omdat alles er is en... alles perfekt is!

VAN DE WEERD
LADY

grotestraat - ede

sinds 1939

Kalverkampweg 3
6718 WJ Ede
Tel: 13835

A. J. Houtman

Tuinplanten
Tegels
Grond

Bielzen
Graszoden
Hout - enz.

OOK TUINAANLEG EN RENOVATIE

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:

 VAN DIJK B.V.

INTERIEUR
VERZORGING

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON 08380 - 32359